

— 36 —
ՏԵՐԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Թերթօն ու Գուէմ Սիմօն (Նորայկայ)
— Առ ալեակ. — Նախնական կրթութիւնն ի Միացեալ-Նահանգ-
քոս. — Կաստի մը յիշագիւրդ. — Առ Աղեմանդր էժ. Փանոսեան.
— Յարգումք առ ազգասէրն. — Նորայիկ մատաւն :

ԹԵՐԹՅՈՆ ՈՒ ԳՈՒԷՄ ՍԻՄՈՆ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

Մեկը կար, մեկը չը կար.

Թերթօնին ու Գուէմ Սիմօնին անունն անդամ
Հայոց մէջ չը կար :

Ա.

Թերթօն ու Գուէմ Սիմօն՝ յեւրոպայ ծնած եր-
կոքին եղբարք են, որք կոչում ունին քաղաքակըր-
թեւ մարդկային ազգի գեղեցիկ կէսն : Ուստի կը
չըջին ամեն երկիր :

Դիք՝ երբեակ ձրւաք օժտած են քաղաքակրթիչ
այդ երկրքին եղբայրներն : Այդ ձրւքերն են. — մի-
անդամայն բազում տեղեր այցելել, — տարիք չը
փոխել, — գոյն չը փոխել. այլ՝ ընդհակառակն՝ այ-
լոց տարիքն ու գոյնն անդգալապէս փոխել :

Այս օժտեալ ու կոհեցեալ եղբարք, այսպէս միշտ
մանուկ մնալով ու միշտ նորափթիթ, ձեռքէ ձեռք

կը պատին ՚ւր ալ գտնուին : Մանաւանդ կանայք
— բնականապէս — կը գուրգուրան այդ հրաշալի
մանկանց վրայ :

Բ

Գոէմ Սիմոն յոյժ փափուկ արարած մ'է . կրկին
եւ երեքկին նրբագին ծածկոյթներով պատած՝ կը
մտնէ տուներն , եւ կը սիրէ բնակիլ անտես՝ կա-
նանց (եւ մերթ արանց) զարդարանին մէջ , ան-
տի ծաւալելու համար՝ գաղտագողի եւ գգուալի՝
արանց ու կուսանաց դիմաց , պարանոցին , ուսոց ,
ծոցոյն ու ծղեաց վրայ :

Որպէս ըսինք , ամեն ժամանակ եւ ամեն եղա-
նակ նոյն գոյնն ունի , եւ նոյն բոյրն : Այդ գոյնն
է կաթի գոյն կամ կրապլի գոյն . այդ բոյրն է՝ ոչ
վարդի կամ յամիկի , այլ ազնուականի՝ բոյր :

Գոէմ Սիմոն՝ եւս համբուրիկ է՝ ընէ կոյսն , եւս
հրապուրիկ՝ կինն . Հնդիկ չառտուածոց թագաւորն՝
յերկնից ամենագեղ Մենեգան չը պիտի յղէր յեր-
կիր՝ հրապուրելու համար խոտամբեր վխուսակը-
րան , եթէ Գոէմ Սիմոն ծնած ըլլար յայնժամ .
չառտուծոյն բաւական էր հրամայել Գոէմ ման-
կան՝ որ գնայ հոգածին կնոջ մ'այտից վրայ տա-
րածուիլ . Այո՛ , այնքան հրաշագործ է Գոէմ Սիմոն ,
ոյր բուժած մարմնական մանր սպիներուն վրայ խո-
սելն ատտանօր հասարակ բան մը պիտ'ըլլար . այն
մանրավէպին մէջ պիտի խօսինք միայն Գոէմ Սի-
մոնին բարոյական ազդեցութեան եւ սու քաղա-
քակրթութիւն մատուցած անհամեմատ ծառայու-
թեանց վրայ :

Գ

Հակիրճ բանիւք նկարագրենք նաեւ Թերթօնն

ալ, որ՝ ըսինք՝ անբաժան աշխատակիցն է Գալմ Սիմոնին:

Թերթօնն, որ ոչ նուազ վախուկ ու թափանցիկ է քան իւր կրտսեր եղբայրն, յոյժ համարձակ է սակայն, — Թերեւս այն պատճառաւ որ անմասն է Գալմ Սիմոնին արտաքին փայլուն բարեմասնութիւններէն: Շիկնելու, թաղչելու, գրգանալու տեղի չունի: Կամուրջին վրայ կը պտտի, հոփուն հեռ կը կռուի, արեւուն կը ծիծաղի, Պօսֆօրի չողենաւուց կայարանէն Ոսկեղջիւրի կայմադուրի շնորհազուրկ չողենաւուց կայարանն արագաթռիչ կը սաւառնի, եւ անտի Պօլոյ թաղերն ու Պօսֆօրի գիւղերն, եւ Իշխանաց կղզիներն ու մերթ-Հայարնակ գաւառներն:

Ապաստհիք դրան առջեւ եւ տանտիրուհիք վառարանին ⁽¹⁾ առջեւ ամեն երեկոյ Թերթօնին կը սպասեն տենդալիւր անհամբերութեամբ: Թերթօնն ահա կուգայ, չըւկով դռնէն ներս կը մտնայ, ընտանի շան մը կամ կատուի մը պէս որորելով իւր Շարունակաբիւն գլուխն եւ իւր Շարունակելի գիտակն: Հապտանօք կը քծնի տանտիրուհւոյն փաքրիկ տից տակ, կը տարածուի հեշտօրէն նորա փափկիկ ծնդաց վրայ, նորա նուրբ մատանց մէջ սիրողաբար սեղմուելով՝ յուլաբար հոն կ'ոգորի, ձայներ կը հանէ ճագարի կամ աշնահար հողմայոյդ

---

(1) Ձմեռն եմ գրած սոյն նորավէպս՝ յասկապէս Մախիս շարածերթին համար, ուր հրատարակուեցաւ մէկ այլ նորավէպս՝ Խոստովանեմք, Մախիսի տօրէնութեան հետ անհամայնութեան պատճառաւ եւ առի Թերթօնն ու Գալմ Սիմոնն, եւ դեռ պիտի ստանամ՝ փակագծի մէջ՝ միւս նորավէպիս որպէս եւ յօդուածի մ'արժէգինն...

անտառի, կ'ամիտիւի, կ'ընդլայնի, կը լռէ, կը ճչէ, կուլայ, կը խնդայ, կ'անօտրանայ, կ'ուռենայ . . .

Վառարանն յոյժ տաքցած է. բայց ալ աւելի տաքցած է վառվառան: Երկու կրակի մէջ կը տոշորի թերթօնն. — եւ վառվառայի հուրն այլապէս պրօղական, ազդօղական է: Բայց որո՞ն է յանցանքն. ո՞չ ապաքէն թերթօնին: Թերթօն գիտէ զայս. եւ կը ցաւի գոգցեալ թէ բնութեամբն այնքան սիրատու, այնքան հրատու, այնքան կենդանատու է:

Պահիկ մը հանդչելու, հով առնելու, զովանալու պէտք կը գգայ թերթօնն . . .

Դ.

Եւ ահա կը բացուի դուռն . . .

Սմուսինն է':

Վառվառային կը բացուի բերանն ու թեւերն ալ կը բացուին .

— Բան մը կը նշմարեմ, Երան, կը սկսիս հետզհետէ աւելի կանուխ տուն դառնալ, եւ գիշերներն նուազ տունէն դուրս մնալ, Սկսոր . . . զիս . . .

— Սկսոր նշմարել . . .

— Քանի՞ ժամանակէ հետէ կը նշմարեմ, եւ . . .

— Եւ ինչո՞ւ չես յայտներ .

— Կը վախնամ . . . կը վախնամ թէ պատճառն իմ կարծածս չըլլայ . . .

— Պատճառն ի՞նչ կը կարծես որ ըլլայ:

— Ս'հ . . .

— Սէ՞րն . . .

— Երբ ներս մտար, թեւերս ինքնիրեն ձգուեցան եւ ես չը զսպեցի՝ ինչպէս ուրիշ ժամանակ . . .

— Բայց ուրիշ ժամանակ ինչու կը զսպէիր սիրտդ ու բազուկներդ, քանի որ զիս միշտ նոյն սիրով կը սիրէիր :

— Զի սիրտս ինձ կ'ըսէր թէ... քու սիրտդ ինձ համար անտարբեր էր. եւ չէի համարձակեր...

— Եւ հիմա՞...

— Եւ հիմայ սիրտս առ քեզ կը մղէ զիս, առ քեզ կը մղէ բոլոր մարմինս ու բոլոր հոգիս. հիմայ տմեն ոք կ'ըսէ, հիմայ տմեն բոն կ'աղաղակէ թէ կը սիրես զիս... :

Ե

— Փետաս եկեր է...

— Մայր իմ, դեռ այս առաւօտ ուրախութեամբ ինձ չըսիր նորէն թէ փոխուած կը տեսնես Երամս...

— Հասա չըսէի, աղջիկս...

— Եթէ չըսէիր դուն, վառարանին մարմարն, անուշիկ մայրս, սիրտի դռներ թէ կը սիրէ զիս Երամս...

— Քեզի ըսեմ, Վառվառն, լրագիր կարդալդ ուղիւր եկաւ.

— Ա՛հ, մայրիկ...

— Ու քանի որ սկսար լրագիր կարդալու, լեզուդ ալ անուշացաւ, երեսդ ալ ուրիշ տեսակ բան մը եղաւ. խուշի մը նայուածք ունիս հիմայ. ճակատդ բոս կը բխայ, աչքերէդ կրակ կը ցատկէ, չրթունքներէդ մեղր կը կաթիլ...

— Մայր իմ... իրաւ կ'ըսես...

— Տղայութեանդ մեռնի հոտն է որ կ'առնեմ, երեսդ որ համբուրեմ: Աստուած մեզք չի համարէ,

ան լուս ու խունի սուրբ մեռոնը հիմակ երեսիդ վրայ, վզիդ վրայ, անանի համ մը, անանի հոտ մը ունի մը, որ անոր նման համ ու հոտ մինչեւ աս օրս տեղէ՛ մը, բանէ՛ մը առած չեմ. մեղրէն ու մեռոնէն ալ աւելի անուշ. դրախտին ծաղիկները անանի հոտ ունենալու չէին, Աստուած մեղք չի համարէ...

— Ի՞նչ կ'ըսես, մայր...

— Հիմայ կը հաւատամ, վառվառա՛, լուսահոգի եղբօրս խօսքին։ Օր մը, խղճուելէն ամիս մը առաջ... չեմ մոռնար, երեք տարեկան էիր, քեզի չատ կը սիրէր. ծունկին վրայ նստուցեր էր. մէկ ձեռքը կուրծքիդ վրայ, մէկալով թուղթ մը բռնած կը կարդար։ Ան թուղթն ալ ատանկ լրագիր էր, բայց գաղղիներէն էր։ « Աս թուղթի կտորիկերէն ի՞նչ կը հասկնաք. » ըսի. մօրեղբայրդ, ա՛խ, ինքնա՛նձ, պատասխան տուաւ՝ քեզի նայելով. « Այդ թուղթի կտորներով այս աղջիկդ օր մը թագուհի պիտի ընեմ։ » Ամիս մը ետքը ինքը գնաց երկնաւոր թագաւորին քով, թագուհի սուրբ կոյսին քով։ Ա՛լ քեզի լեզու սորվեցնող, ուսմունք սորվեցնող, գիրք կարդացնող, գիր գրել տուող չեղաւ աս տանը մէջ։ Քիչ մը ժամանակ դպրոց գացիր. Քերականութիւնը կէս ըրած էիր, հայրդ ինկաւ մեռաւ։ Ա՛լ աչքիս բա՛ն կ'երեւնար. քեզի տունը վար դրի. կար կարել ու ձեւել սորվեցուցի, կերպարանքի սորվեցուցի, աւել տրեւ, տունը մաքուր պահել սորվեցուցի, մարդու մէջ չէնք չնորհք կենալ սորվեցուցի։ Իմ չսորվեցուցածս ալ դուն ինքնիրենդ սորվեցար։ Երամ էֆէնդին տեսաւ, հաւնեցաւ ու քեզ տուաւ։ Երիտասարդ էր. արիւնը

կ'եփէր. անոր համար, որքան որ քեզի սէր կը
ցուցնէր, աչքը դուրսն էր. ետքերը չատ դիչեր
Բերա ժամանակ սկսաւ անցունել: Աղջկիս, ինչու կը
տրտմիս. ի՞նչ ունիս . . .

— Ոչինչ, մայրիկ . . .

— Հիմայ նայէ՛ որ կարդալն ալ օգուտ ունի
եղեր. լուսահոգի եղբայրս իրաւունք ունի եղեր:
Քանի մը ամիս է որ Հայուհեաց ընկերութեան
անդամ դրուեցար ու լրագիր սկսար կարդալ. փե-
սաս փոխուեցաւ, եւ սկսաւ ոչր ձգել քեզի՝ նոր
փեսայութեան ժամանակէն աւելի: Բայց դուն ալ
օրէ ցօր փոխուեցար. օրէ ցօր աւելի անուշցար
ու աղւուրցար. Բերինեռուն հեա գաղտուկ կը
տեսնուիս, ի՞նչ կ'ընես, աղւուր աղջկիս: Չէ՛, չէ՛,
Բերի չը կայ. թուղթին կտորը կ'ընէ կոր աս ամեն
բանը. լուսահոգի մօրեղբորդ խօսքը իրաւ էր.
քեզի թագուհի պիտի ընէր կարգացունելով, թուղթի
կտորներով: Ա՛հ, անգամ մը համբուրեմ՝ քեզ, ան-
նման աղջկիս. եղբօրս կարօտը քենէ առնեմ. որ-
քան կը նմանիս Պետրոսին. . . քեզ ատոր համար
կը սիրէր անչափ . . . :

2

Երամ անբացատրելի կերպիւ յուզեալ էր:

Չորքանչն իւր բերնէն, իւր սրտէն խօսած էր:

Երկիւղածութեամբ մօտիկ ըրած էր այն սրտա-
զեղ բանից, եւ յափշտակութեամբ նկատած էր
վառվառան, — իր կիներն, որ քանի մ'ամիս յառաջ
տան կարասիէ գուցէ նուազ յարգ ունէր իր աչաց,
այլ որ այժմ իբրեւ տիրուհի մը, իբրեւ հուրի մը,
իբրեւ թագուհի մը, իբրեւ վերկենցաղիչ արփի մը
կը նշուէր իւր դիմաց:

Ի՞նք փոխուած էր, թէ կի՞նն . որոշապէս չէր կրնար ըսել : Սակայն զոքանչն ալ հաստատած էր թէ վառվառան ստուգիւ փոխուած էր նիւթապէս ու բարոյապէս : Հետեւաբար եւ փոխուած էր երամ ալ . փոխուած էին նորա սիրան, նորա բարքն ու նորա կիրքն :

Այժմ՝ կիրք մը, սէր մը միայն ունէր . եւ առի ոչ թղթախաղի սէրն էր՝ որպէս յառաջագոյն, ոչ յարգութեամբի ու ցնծուհիի սէրն, ոչ Պարտէզի ցերեկն ոչ Գափե Շանդարի գիշերն : Համակ ու միակ սէրն էր այսուհետեւ իր կինն . նա, որ սրտի պարզ սէր մ'ունէր նախ իւր ամուսնոյն համար, եւ ոյր այդ սրտագին սէրն՝ այժմ արտաքին հրապոյրով կրկնուած՝ արուցիչ ու պարուրիչ իմն եղած էր, զոր կ'արտաշնչէր ու կը բուրէր բոլոր իր անձն՝ իւր փաքրիկ թեւաւոր օտքերէն մինչեւ իր սեւահեր պսակաւոր զլուխն :

Է

Երամ յանգղայս ծնրադրեց երկու վառարանաց մէջտեղ, որոց բացաղոյնն էր վառվառան : Մայրն իր արտասուագին ողջագուրանաց վերջ տուած ու հեռացած էր : Խոնարհ, երկիւղած, ամօթխած, երիտասարդն հաղիւ համարձակեցաւ իր երկու ձեռաց մէջ առնուլ այն թաթիկն՝ որ ամփոփեալ ու բոլորեալ կը հանգչէր վառվառայի ծնդաց վրայ : Մանկամարդ կնոջ միւս ձեռաց մէջ կը դողդոջէր ու բերկրանքէն կը ճչէր Թերթօնն : Եւ երամ մըմնջածայն սկսաւ խօսիլ .

— Ժամը քանի՞ն կ'ուզես որ տունդ տանամ .

— Բացակայութեանդ, ժամերն ինձ համար տուրիներ են. եւ այն գիշերներն, ուր առանձին նընջած, այսինքն տքնած եմ մեր սենեկին մէջ, ինձ երկար թուած են որքան յաւիտենականութիւնն...

— Ես անգութ, անարժան եղայ, արդարեւ. այլ անողորոյն ես դու, վառվառն, որ ինձ կը յիշեցնես... հայհոյութիւններս հողւոյն սրբոյ դէմ:

— Կը զգաս իրօք թշնամեացդ ծանրութիւնն: Իրօք կը զգաս իմ վիճակիս դառնութիւնն: Ի՞նչ կեանք վարեցիր. ի՞նչ տառապանք կրեցիր...

— Այն պահուն, յորում ես կ'ուզեմ նոր կեանք մը սկսիլ, նոր մարդ լինիլ, առուգանալ եւ ազնուանալ քեզ համար, դու կ'ուզես մարել բոլորովին կենացս տրեւն... Որովհետեւ, եթէ յիշես անցեալն, եթէ գրկացդ մէջ չընդունիս նոր Երամս, ես չը սկսի կրնամ կենաց հանդուրժել...

— Գիշեր մը, կէս գիշեր մը... չէ՛ր հոս: Հո՞ն էիր. ո՞վ գիտէ ուր...

— Կը սպանես գիտ...

— Գիշեր մը, կէս գիշեր մը, քեզ կը խորհէի. եւ մտիկ կ'ընէի բուռի մը ձայնն...: Եւ ինձ կը թուէր թէ, ազջամիջից այն գծխեմ թռչունն ողբ իմ վրայ կը կարդար. թէ վայ կը կարդար ինձ, որ կը սիրէի եւ չէի սիրուեր, որ ամուսին ունէի եւ առանձին կ'ապրէի, որ բոց մ'էի՝ սիպերական սառնամանեաց մէջ ինկած վերին երկնքէն...

— Ա՛հ, հերիք. բաւ է այդքան յանդիմանութիւն: Գթութիւն մի յիշեր անցեալն...

— Մտիկ ըրէ՛: Բուն՝ վայելեններ կ'արձակէր, եւ արտասունքներ կը հեղուի... Եւ ահա մարդու ձայն մը լսեցի մեր սենեկին դրան մօտ. ազնւ. ձայն

մը, գոգցես աղջկան ձայն մը: Ո՞վ էր. ողբ՞ մ'էր:
Սոսկացի... առանձին էի...

— Երեւակայութիւնդ... աս, հերիք, հերիք...

— Մոռցած էի թէ մարդ մը կար տան մէջ:
Բարեկամդ, Գեղամ, մեզ այցելած էր այն երեկոյ:
Խօսած ու թուղթ խաղացած էինք. դրացիներէն
ալ սովորական հիւրերունեցած էինք: Այն գիշեր,
սովորականէն տարբեր գտած էի Գեղամն. ընկճեալ
կ'երեւէր. այլ մերթ ընդ մերթ գոգցես կ'ընդլայ-
նէր, կը բազմապատկուէր, ու դիւային լոնդութիւն
մը դիմաց վրայ կը փայլէր: Իր աչկունք անլուր
բոցով մը կը վառէին երբ երբեմն: Տարօրինակ տը-
պաւորութիւն մը կը կրէի ընտանապէս: Կը փա-
փաղէի զերծանիլ այդ խռովիչ աղղեցութենէն,
այդ տաղնապեղեցիչ ներկայութենէն: Վերջապէս
մեկնեցան հիւրերն, եւ առանձնացանք, մայրս,
բարեկամդ եւ ես, անձնիւրն իւր սենեկին մէջ:
Բուին ձայնէն որքան տարբեր էր բարեկամիդ
ձայնն: Ըսի՝ կուսական, մոգական ձայնով մը կը
խօսէր. « Կը ներէ՞ Տիկինը որ ամուսնոյն վրայ
բառ մը ըսեմ... »

— Եւ բացի՞ր դուռն...

— Բացի...

Երամ՝ ի լուր այս միակ բառին՝ այնքան այ-
լայեցաւ, որ իւր դէմքն ստացաւ վառարանի
մարմարին գոյնն: Անհնարին ջլածութեամբ մը
սեղմեց իր կնոջ ձեռքն. յետոյ, ձեռաց մէջ ծած-
կելով իր այլադունեալ այլակերպեալ դէմքն, ար-
տասուեց յառնադիւն: Կի՛նն, անկարեկիր, շարու-
նակեց.

— Բացի դուռն. ներս մտաւ բարեկամդ,
գիշերահազուստով...

Երամ'նորէն իր ջլածիդ ձեռաց մէջ առաւ Վառ-
վառայի փափուկ թաթիկն, եւ ահեղարաց աչքերն
իւր կնոջ երեսն յառած՝ նորա շրթունքներէն կախ-
ուած մնաց անհուն սրտատանջութեամբ: Վառվա-
ռա, հանդարտօրէն՝ որպէս թէ այլ ոք էր որ իր
բերնով կը խօսէր, կ'ընթանար իր բանից բարա-
խուն թելին վրայ:

— Ես հազուստներովս էի, թէ եւ երկու ժամէ
հետէ սենեակս մտած էի. Այդն այսպէս գտած է
զիս ընդհանրապէս՝ բացակայութեանդ գիշերներն.
Հազուստներով՝ առտուան մօտ՝ պարտասեալ կիյնայի
մահիճիս վրայ, քու վրադ խորհելով եւ իմ վրաս
արտասուելով...

— Եւ մեր խցիկէն վանեցի՞ր Գեղամն...

— Հարցուցի նմա թէ ինչ կրնար ունենալ ինձ
ըսելու, ամուսնոյս վրայ: Տժգոյն էի՝ մեռելի նման.
Գո՞յժ պիտի լսէի: Բարեկամդ ընդհատ եւ անկառ
խօսքեր մը մնաց. «Երամ ու Գեղամ նոյն են...
ի՞նչ գեղեցիկ խցեակ... իր տիրուհւոյն արժանի...
Այսօր չը տեսայ Երամն... Քանի՞ տարի անցաւ
ձեր ամուսնութենէն ի վեր... Ամուսնոյ մը բա-
ցակայութիւնն զգալի կ'ըլլայ, երբ իր բարեկամն,
երբ իւր միւս կէսն...» Եւ զգացի ջերմագին ու
փափկադին ձեռքի մը հստմն իմ սառն ձեռքիս:
Խոժոռագէմ ցոյց տուի Գեղամայ՝ սենեկին դուռն:
Առաւօտուն ինձ հետ այնպէս խօսեցաւ, որպէս
թէ բնաւ բան մը չէր անցած...

— Ըզբեզ կը պաշտեմ, վառվառա՛...

— Ըզբեզ սիրած եմ միշտ: Եթէ մնայիր այն,
զոր մայրս եւ ես անպատում բերկրութեամբ իքեզ
կը տեսնենք քանի մը ժամանակէ հետէ. եթէ մնա-

յիւր այսպէս, պիտի կատարուէր հէգ մօրեղբօրս
դուշակութիւնն. արդարեւ ես թագուհւոյ մը չտի
երջանիկ պիտի ըլլայի...

— Չեմ երդնուր: Պիտի տեսնես:

Ը

Երամին ու Վառվառային սիրատուի կրծոց մի-
ջեւ ձգմուեցաւ ու ճչեց Թերթօնն. եւ մանկամարդ
կնոջ այտին վրայ, սիրավառ երիտասարդին անձ-
կայրեաց շրթունք՝ անճառ արբեցութեան մը մէջ՝
քաղեցին Գոէմ Սիմոնին զաղտնածածուկ ու գերա-
նոյշ քաղցրութիւններն...

Երկինքէն երեք խնձոր ինկաւ: Մին Վառվառային,
միւսն Երամին եւ երրորդն ինձ համար անշուշտ, որ
պատմեցի թէ ինչպէս Թերթօն ու Գոէմ Սիմոն կը
նպաստէին մօրդկային ազգի քաղաքակրթութեան,
երիտասարդաց եւ երիտասարդուհեաց ձայնին տա-
լով աւելի ներդաշնակութիւն, լեզուին աւելի ճո-
խութիւն, նայուածքին աւելի աղդուութիւն, չար-
ժուածքին աւելի վայելչութիւն, մնրթին աւելի
փափկութիւն, այտիցն աւելի դոյն ու ճակատուն
աւելի փայլիւն, ու բոլոր մարմնոյն աւելի բուրումն
ու փոքրիկութիւն. եւ թէ ինչպէս երկարատեւ կ'ը-
նէին երիտասարդութիւնն, որ — ժողովրդոց ի-
մաստութիւնն ինչ ալ ըսէ — մեծազոյն բարիքն ու
մեծազոյն դործոց չարժանիքն է յաշխարհիս: (A)

(A) Գոէմ Վրլուռ արդեօք ինձ դէմ դառ պիտի բանա՞յ
Գոէմ Սիմոնին սոյն շատագովութեամբս իրեն հասնելիք վնա-
սուն համար:

Ա. Բ. Ա. Լ. Ե. Ա. Կ

Հողմն ի թեւս անհուն
Գրկէ զծիր ծովուն .
Յառնեն գոռ արեակք ,
Ուր ին առագաստք ,
Ուր ին նաւաստք :

Ծովին դառն է ջուր .
Մերժէ զայն իմ կուր :
Ալեաց քաղցր է ձայն .
Հոգիս հայցէ՞ զայն ,
Հոգիս՝ յաւիտեան :

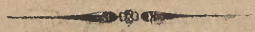
ձերմակ , կաթնագոյն ,
Է փրփուր ծովուն :
Այն , ո՞հ , կաթն իմ է .
Կաթիլն իւր երգէ ,
Գո՞գ իմն ակնարկէ . . . :

Ձերգ կոյս հերարձակ ,
Ի՞նձ զիմէ կոհակ .
Կապոյց վերարկու ,
Մըրմունջ սիրարկո՞ւ
Սըրսիս խընկարկո՞ւ :

Մերթ զուտով Թըւչնիկ ,
Եւ յիւր ծոցն աստղիկ ,
Շողուն , նըւագուն ,
Ածէ զսիրո՞յ քուն —
Քաղցր արեակ ծովուն . . . :

Քաղցր արեա՛կ հովուն ,
Դառն արեա՛կ ծովուն ,
Ձծոցոյդ անգարձ քուն ,
Ձանձառ սիրոյն քուն ,
Տո՛ւր , տո՛ւր , իմ հոգուն . . . :

(Դաւուն մէջ գրուած)

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆՆ

Ի ՄԻԱՅԵԱԼ - ՆԱՅԱՆԳՍ

Ս.

Կարծեմ՝ թէ մեծանուն Դօդլիլն ըսած է թէ, Միացեալ-Նահանգք այն երկիրն են ուր ամենէն նուազ տղէտ (ignorant) եւ ամենէն նուազ գիտուն (savant) կը գտնուի: Ստոյգ է թէ մեծ գիտունք, մեծ հմուտք ու մեծ գրագէտք համեմատաբար սակաւթիւ են ի Միացեալ-Նահանգս. եւ որպէս Ամերիկեան ազգն իւր քաղաքադէտներով, իւր տուննարաններով, իւր արուեստագէտներով չը վայլիր, նոյնպէս ալ հռչակաւոր ամերիկացի բանաստեղծք, պատմաբանք ու մատենագիրք կը համբուրին: Քանի հասկան, ոյց համբաւն Ովկէանոսն անցած ու հասած ըլլայ մեզ: Երբ անուանեմք Լօնֆէլտուն, Չանինն, Էսկառ Բօլէն, Բրէսքօդն, Դիքնօրն, Ֆէնիսօ Դուրքըն, Տիկին Պիչը Սքօուն, Դեռ եւս մէկ կամ երկուք ալ, թերեւս հինգ կամ վեց առ առաւելն, սպառելու կարի մօտ կը գտնուի չարքն անկրօ-ամերիկեան գրականութեան անուանի ներկայացուցչաց: Իրողութիւնն այն է թէ անհաստէր գիտութիւնն, վերացական ուսումն, որ յինքեան իր գերագոյն առարկան ու վախճանն ունի, մեծագէտ չը ծաղկիր ասորներու երկրին մէջ. եւ եթէ բարձրագոյն կրթութիւնն անդանօր ունի կեդրոններ, նման Հարվարտի համալսարանին՝ հաստատեալ ի Նիու-Գէմպրի՝ Պօսթընի մօտ, այդ ազատական համալսարանն՝ անհատական նախագործութեան ծնունդ՝ այր վրայ Պ. տը Մօլինաուի կարի շահագրգիռ նկարագրութիւն մ'ըբաւ իւր Միաց-

կաշ-նախանգաց նախակառուցն մէջ, — եթէ՝ կ'ըսենք բարձրագոյն կրթութիւնն այսպէս կը ներկայացնէ մեզ չբեղապէս օժտեալ եւ մեծ ժողովրդեան մը ճշմարտապէս արժանի բաղում հաստատութիւններ, այս հաստատութիւնք յոյժ հեռի են՝ աշակերտաց թուով թէ՛ յայնուսիկ ամբողջ գիտական գործունէութեամբ՝ Եւրոպական գլխաւոր Պետութեանց նմանօրինակ հաստատութեանցն հետ համեմատելի հընոյններ ու կեդրոններ ըլլալէ։ Ո՛չ, յայդ մ'չէ հոծ կեանքն, եւ յայդ մ'պէտք չ'է փնտռենք զաստիարակութեան նկատմամբ ամերիկեան հանճարոյն ամենէն յատկանշանական արտայայտութիւններն։ Այդ հոծ կեանքն եւ այդ յատկանշական երեւոյթներն ո՛չ բարձրագոյն կրթութեան մէջ, այլ ընդհակառակն սանդուղին ստորոտն՝ նախնական կրթութեան մէջ անկէ մանաւանդ սրտնել եւ ուսումնասիրել։

(Տեսնապիտաւ Օրագիր)

ՊԵՌԱՌ - Վ. ԱՌԱՆԵԱՅ

ԿԱՏՈՒԻ ՍԸ ՅԻՇԱԳԻՐՔ

Վերադառնալ թարգմանութեան ներքեւ՝ որ պիտի շարունակուի՝ տէրս տեղ տեղ ծանօթութիւններ պիտի դնէր։ Կարծեմ թէ Վիգդոն - Լըզլէն ծանօթութիւններն անուանած է՝ Տակի գիրքն։ Այդ հմուտ հեղինակին նկատմամբ յարգանքս որքան մեծ, նոյնքան ալ մեծ է հակադրանքս այդ Տակի գիրքին դէմ։ Մարդս ոչ երկու կին միանգամայն կրնայ հաճեցնել, եւ ոչ երկու գիրք միանգամայն կրնայ վերձանել։ Տակի գիրքն ալ միանգամայն

կարդալու համար, տակի աչք ունենալու էր մարդ: Քանի որ անփեսուր երկոսանին այգալիսի գործարանէ մը զուրկ է, յիմարութիւն չէ՞ միթէ չունեցած մէկ գործարանին համար առարկաներ ստեղծել: Ուստի, յանձն առի Նախնական կրթութիւնն ի Միսցեալ-Նահանգս հաստատածոյն ներքեւ դըրուելիք ծանօթութիւններն ի մի հաստատած ամփոփել, եւ ճակի գիրքն տաւանձին տալ յընթերցումս:

Տէրս ամերիկացի հեղինակաց տնուններուն տակ ծանօթութիւն դնելով, ջաւ պիտի յայտնէր թէ ոոյն ամենէն հռչակաւոր հեղինակաց գէթ մէկ մէկ դործն ի հայ հանուած չէր: Ժամանակէ մ'ի վեր արիւնջս հետ հակակարծիք կը գտնուինք — ի մեծ դայթակղութիւն մանաւանդ Արեւելեան Մարդոց մոգիչ (ու քիչ մ'ալ կարիւն) թղթակցին՝ այն աշխարհածանօթ Շահնուրին: Արդ, իմ կարծիքս այն է թէ, ո'չ ջաւալի այլ ուրախալի է տեսնել թէ գրական արտադրութիւնք համեմատաբար կը նուազին ու դրագէտք տակաւ հրապարակէն կը քաշուին մեր մէջ: Գարադաշեան թարգմանիչ եղած է, Թերզեան ուսուցիչ, Հէքիմեան երէկըսած է տիրոջս թէ գերօ կը համրէ. Սէտէֆէեան՝ կ'ըսէ աէրս՝ իր կրպակին մէջ գրչի ծայր կը համրէ ու մեղան կը կռէ... Կաւ է... Եւ միթէ բոլոր դըրագէտք այսպէս չը պիտի վերջանան մեր ազգին մէջ:

Ժամ է որ այս վիճակին դարման մը խորհին անոնք, որք կը յաւակնին առաջնորդել այս եղիւնի ժողովրդեան. Ժամ է որ Ազգային Վարչութիւնն, ի ձեռն Ուսումնական խորհրդոյն (ուր ուսուցիչք իրենց բացակայութեամբ կը փայլին), կազմաւորէ

նախնական կրթութիւնն, նմա տալով գործնական հանգամանք եւ զայն հաստատելով ազգային դաստիարակութեան հիման վրայ: Նախնական կրթութիւնն վերնագրով վերագրեալ յօգուածոյն սկիզբն՝ անմոռաց Դօքլիլի խօսքն յիշուած է. « Ամերկայի Միացեալ-Նահանգք այն երկիրն են, ուր ամենէն նուազ տղէտ կոյ եւ ամենէն նուազ գիտուն: » Ամենեւն ճշմարտ է. ահա այս բոլոր պարտի Հայոց բնակիչն: Այլ Հայոց մէջ կրթութիւնն այնպիսի՝ վիճակ մ'ունի, որ ոչ միայն չը ներեր տգիտաց թիւն նուազեցնել, այլ եւ այդ թիւն աւելցնելու կը նպաստէ: Զի, եթէ ոչ տղէտ, հապա ինչ են մեր փարժարանաց ուսումնարարք, որք զոյ գիտեն Հոմերոսն ու Ֆէնըլոնն, եւ չը գիտեն՝ զոր օրինակ՝ թէ Պօլիսէն Չմիւսին քանի՞ առուր ճանապարհ է, որք չը գիտեն թէ առեւտրական տեսակետով Հոմերոսին քաղաքն ինչ կարեւորութիւն ունի. որք չը գիտեն թէ իրենց ամեն օր գործածած աճառն — ոյր սպառումէն կը չափուի՝ կ'ըսէ հեղինակ մը՝ ժողովրդի մը քաղաքակրթութեան տարիճանն — ինչ մասունքներէ կը բաղկանայ. որք չը գիտեն լաւ իրենց կոխած հողին եւ իրենց ծածած օդին եւ իրենց խմած ջուրին եւ իրենց կերած պանիրին բաղադրութիւնն. որք չը գիտեն թէ ինչ պարտին ընել երբ թունաւոր կենդանի մը խոցթուին, եւ ինչ եւլն: Հարցնուր ուսումնարարի մը թէ ո՞ւր կը բնակին Մուսայք. պիտի ծիծաղի թէ այդպիսի պարզ հարցում մը կ'ուղղուի պատանւոյ մը կամ ողջկան մը, որ դպրոցի տնօրէնին կողմանէ ծախահարուեցաւ ու պատկուեցաւ պարգեւարաշխութեան օրն: Իսկ եթէ հարցնես

թէ, ո՛ւր կը բնակին՝ զոր օրինակ՝ Ֆիւլէճեանք որք այնքան այսօր կը զբաղեցնեն ընկերաբաններն, ուսումնաւարտն՝ որ իւր բաղմանուն դպրոցական կենաց մէջ այդ անուան երբէք հանդիպած չէ՝ պիտի կարմրի:

Պատրիարքունք կը փոխուին, վարչութիւնք կը փոխուին. իսկ ամենակարեւոր փոփոխման ոչ ոք կը մտաբերէ, աւանդ. Պէտք է փոխել մեր կրթական ծրագիրն. պէտք է ծրագիր մը պատրաստել, որ ուսումնականներ հասցնէ մեզ — եւ ոչ «ուսումնաւարտներ»: Սակայն կեդրոնն երբեք պիտի կրնայ զայդ ընել: Երբէք: Եւ արդէն յառաջադիմութեան բնական ընթացքն այն է թէ թաղ մը, անհատ մը նախ սկսի դործել. — թէեւ կեդրոնին բացարձակ անգործութիւնն ալ բնական չէ: Վերագրեալ յօդուածոյն մէջ նշանակութեան արժան է թէ՛ Հարպարտի հռչակաւոր համալսարանն անհատական նախագործութեան է ծնունդ. ո՞չ ասպաքէն Հայոց լաւագոյն դպրոցներն ալ, Հայկական կրթարանն ու Պէրպլերեան վարժարանն, անհատական նախագործութեան ծնունդ են: Ահաւասիկ Հասգիւղ թաղն ալ՝ որ ամենամեծ կարեւորութիւն ունեցած է մասւորական տեսուկեամբ — կրթական ամենակարեւոր դործ մը կը կատարէ, հիմնելով ի չնորհօ իւր նորընտիր Հոգաբարձութեան՝ ⁽¹⁾ առաջին Մանկապարտէզն ի թըրքահայո: Բանի որ Հասգիւղն յիշեցինք, անցեալ օր

(1) Սոյն Հոգաբարձութեան անդամք են. Մեծապատ Տեառք Տօրղօն Տիրան Գաբամանեան, Ասենապետ. Արուստակ Նարինեան, Ասենապար. Խաչիկ Եզովանեան. Պօղոս Քէրէսէճեան. Պաղտիկ Պապանեան. Սեդրոս Սեդրոսեան:

այլ յաւէա լուսաւորեալ թաղի Ս : Ներսիսեան վարժարանին ուսանողներէն մին տեսայ : պատանի մ'է : Դեռ ամիս մ'է որ Ընդհանուր պատմութիւն կ'ուսանի տիրոջմէս , եւ քանի մը հին ժողովրդոց պատմութիւնն արդէն իմաստասիրաբար գիտէ : Իցիւ թէ ընդհանրաբար ուսանողաց խորհրդածել տալու բեղմնաւոր դրութիւնն : Ուրախառիթ բան մ'ալ իմացայ Ներսիսեան սանէն : Ներսիսեան վարժարանին մէջ Պատմութեան ուսումն իրապէս պարտաւորիչ է , — մինչդեռ աղջկանց ու տղայոց մասնաւոր մեծահամբաւ վարժարանաց մէջ ուսանողներ կան՝ որք զանց կ'ընեն Պատմութիւնն :

Ահաւասիկ ճակի գիրքն աւարտեցաւ : Տակի գործեր կը կատարուին մայրաքաղաքէս յէջմիածին : անո՞նք արդեօք երբ պիտի հասնին իրենց վախճանին :

ԱՌ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ԷՅԷՆՏԻ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Ճոանական Արեւելեան Հանդեսին (La Revue Orientale) մէջ պատիւ բրած էք ինձ՝ Ռոջոյն Մարիալ տաղիս նմանօրօքինն նրատարակել ֆրանսերէն լեզուաւ , ձօնելով զայն առ նամետ հեղինակն : Երկիցս լուղեան , չը գիտի՝ քե ինչպէս պատասխանե ձեզ սոյն կրկին գգուագին պատուոյն նամար , երբ՝ ձեռքս առնելով Կեօքի Բանաստիղծութիւնքն՝ հետագայն անդ կարգացի , գոր ի Հայ նամելով առ Ձեզ կ'ուղղեմ՝ ձօնելով զայն Շողեր ու Յօշեռու նորախալ բանաստեղծին :

Բաղելով դաշի ծաղկանց փունջ մ'եփին
Եւ զայն երազուն սանէի ի սուն :

Եւ ժամանելով, ի ձեռսն իմ ջերմին
Տեսի ըզպըսակս (1), որք, ո՛չ ես ժպտուն,
Այլ դալկահա՛ր, թո՛յլ, հակէին ի հող:

Դաւած մը ջըրոյ մէջ զով, Թափանցիկ,
Դըրի դողդոջուն ըզփունջն իմ Տըժգոյն.
Հըրա՛շք. կանգնեցաւ մէն մի կոր զըլսիկ,
Բոլոր փայլեցան բունք դալարագոյն.
Փունջն ի գաւածին էր Թարմ՝ զերդ ի հող:

Ի յուշ ես ամի զժաղկունսն յարուցեալ,
Զիմս ըզսաղսն յօսար բարբառ ընծեցեալ:

ԿԷՕԹԷ:

ԱԶԳԱՍԷՐԻՆ ՅԱՐԳԱՆՔ

Կիւմիւշճեան բարեհամբաւ եղբարց անկեղծ ու
ջերմ ազգասիրութիւնն անվիճելի է. նոքա կը դռ-
ծեն անշուկ ազգին համար, ինքնաշորդոր մաս-
նակցելով ամեն ազգասիրական ձեռնարկութեանց:

Ուստի պարտք կը համարեմք Մեծապատիւ
Տէր Երանոս Էֆէնտի Կիւմիւշճեանին բոլորով սր-
տիւ ուրախակցիլ կրկնապէս իւր յերեւոյթանալու-
թիւն ընտրութեան եւ իւր երջանկաբեր ամուս-
նութեան առթիւ:

ՆՈՐԱՏԻՊ ՄԱՏԵԱՆՔ

ԷՅԺԷՆ ՍԻԻ. — Թափառախակ Հրեայ պատկերագար, թարգմ. Կ. Ս. Իւրխանեանի. Հասոյ Դ.

ՄԱՆՈՒԷԼ ՄԻՐԱՅԻՐԵԱՆ. — Նկարագրական Ուղեւորութիւն, Երրորդ եւ վերջին հասոյ:

ԲԱՐՍԵՂ. ԷՔՍԷՐՃԵԱՆ. — Տարեւր մայրենի լեզուի, պատկերագար:

---

(1) Corolle, պսակ կամ շափրակ ծաղկանց: